

do 564.) nalazi se abecedno stvarno kazalo.

Ističemo neke potankosti. Ženidba nekrštenih je sakrament nakon krštenja obiju stranaka (n. 8.). Ženidbe nekrštenih (čiste) potpadaju građanskoj vlasti (n. 9.). Valjan je brak, što ga nekrštenih, koji nema kanoničke dobe, sklopi sa krštenim, koji ima kanoničku dob (n. 144.). Auktor usvaja mišljenje, da je nemoćna, a ne samo neplodna »mulier perfecte excisa« (n. 151.—155.). Auktor zastupa mišljenje, da su klerici viših redova obvezani na celibat neposredno crkvenim zakonom, a ne zavjetom (n. 176.). Tazbina nastane samo iz valjane sakramentalne ženidbe (n. 200.); Javna čudorednost nastaje iz svake nevaljane ženidbe; iz građanske (nevaljane) ženidbe nastaje javna čudorednost poradi javnog konkubinata (n. 212.). Župnik prisustvuje valjano ženidbi, ako je na to primoran pravednom teškom grožnjom (n. 226.). Kapelan, koji je općenito ovlašten na prisustvovanje kod ženidbe, može subdelegovati (n. 228.). Svećenik, o kojemu govori kan. 1098., n. 2. ne mora tražiti ni primiti privole (n. 234.). Auktor opširno raspravlja »de licito et illicito matrimonii usu« (n. 262.—284.). Sv. Stolica još nije riješila pitanje, da li je u sebi zlo, da svjetovni sudac prema građanskom zakonu razriješi valjani brak (n. 308.—310.). Povlastica vjere nije neposredno božanskog prava (n. 318.). Povlastica vjere koristi i krštenim nekatolicima (n. 320.). Upite (interpellationes) treba ad valorem staviti, izim da sv. Stolica drugo dopusti (n. 322.). Brak između krštenog i nekrštenog potpada jedino crkvenom sudu (n. 355.). T. zv. »testimonium septimae manus« ne valja uzeti

ad verbum, pa dostaje i manji broj svjedoka (n. 370.).

»Error conditionis servilis« ne čini ženidbu nevaljanom po naravnom pravu, kako to auktor mije, a razloži, što ih za svoje mišljenje navodi (n. 26.), ništa ne dokazuju.

Ne stoji, kako to auktor hoće (n. 86.), da je vlast ispovjednika i svećenika, o kojoj govori kan. 1044., redovita.

Krivo je, kad auktor tvrdi (n. 222.), da je u Hrvatskoj i Slavoniji građansko srodstvo ženidbena zapreka.

Krivo je, kad auktor tvrdi (n. 246), da u Austriji, Ugarskoj i nekim krajevima Njemačke još danas vrijedi mješoviti brak uz pasivnu asistenciju.

Za mnijevanu ženidbu (matrimonium putativum) traži auktor (n. 301.) obdržavanje bitne forme, što nije u skladu sa Zakonikom, koji (kan. 1015., n. 4.) traži za takovu ženidbu samo dobru vjeru.

Ne stoji, što auktor veli (n. 306.), da pozakonjen običnim otpisom sv. Stolice može da dobije sve redove, časti i nadarbine.

Dr. I. A. Ruspini.

Religionswissenschaft. Prolegomena zu ihrer wissenschaftstheoretischen Grundlegung von **Joachim Wach**, Privatdocent an der Universität Leipzig. Veröffentlichungen des Forschungsinstituts für vergleichende Religionsgeschichte an der Universität Leipzig, herausgegeben von Prof. Dr. Hans Haas, Nr. 10. Leipzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1924. Str. V + 209.

O religiji se uvijek raspravljalo, i kod primitivnih naroda, dakako na svoj način. A od vremena starih Grka do danas te su rasprave sve intenzivnije. I što se više širio horizont ljudskoga znanja, to je u njima

sudjelovalo sve više znanstvenih disciplina. Osim prirodoznanstvenjaka, koji su međutim u prošlom stoljeću također htjeli da kažu nešto i o religiji, danas valjda nema nijedne struke, koja se ne bi dotakla i pitanja religije. To je sasvim i razumljivo: religija je u vezi sa najvitalnijima problemima svakoga čovjeka, a u svom faktičnom historij. postojanju ostavila je tragove u svim granama kulture svih vijekova. Lingvistika i historija u najširem znamenovanju riječi, sociologija i filozofija danas upravo su zasićene raspravama o religiji. Koje dakle čudo, da se konačno osjetila potreba, da se formira vlastita znanstvena disciplina, koja će se isključivo posvetiti religijskom pitanju. I tako danas, pokraj sve očitiije obnove religijskog života i pokraj sve opsežnijih rasprava o religiji, niču sve više i studije o religijskoj znanosti. Napose njezin opseg i njezina metoda glavni su predmeti debate. O tome eto raspravlja i Joachim Wach.

Cijelo se djelo raspada u pet poglavlja. U prvom izlaže autor pod naslovom »Die Emanzipation der Religionswissenschaft« (str. 1.—20.) u glavnom put, kojim se »religijska znanost« konstituirala kao samostalna disciplina. U drugom poglavlju, »Die Aufgabe der Religionswissenschaft« (str. 21.—71.), Wach određuje njezin predmet i zadaću: ona treba da istraži, shvati, istumači i prikaže empirijske religije. Ujedno autor nastoji da fiksira granice religijske znanosti prema teologiji, što je možda neka poteškoća za današnje protestante, ali nije za katolike. Treće poglavlje, »Die Einteilung der Religionswissenschaft« (str. 72.—112.), dijeli je u dvije glavne discipline: u religijsku povijest i sistematsku »religijsku znanost«. Po-

tanje još tumači zadaću religijske povijesti: ona treba da istraži postanak pojedinih religija i da njihov razvoj (Entwicklung) shvati kao razvoj (Entfaltung) njihovog vlastitog principa; pobija i mogućnost opće religijske povijesti. Iz cijeloga je razlaganja jasno, da Wach u glavnom imade u vidu samo današnje svjetske religije i k tome još eventualno religije starih kulturnih naroda, odnosno da sâm još nije radio na religijskom području t. zv. primitivnih naroda. Uistinu svi primjeri, što ih navodi u djelu, potječu od današnjih svjetskih religija. Osim povijesti i sistematike ne priznaje autor drugih grana religijske znanosti i zabacuje izričito (empirijsku) religijsku psihologiju kao zasebnu disciplinu. Na to mu je već odgovorio K. Girgensohn (Religionspsychologie, Religionswissenschaft und Theologie, 2. Aufl., Leipzig 1925. str. 7.—8. Nota 1.), koga je Wach tangirao u prvom redu. A K. Girgensohn sigurno može da kaže nešto o tom pitanju. Četvrto poglavlje, »Die Methode der Religionswissenschaft« (str. 113.—164.), raspravlja samo o temeljnim problemima metode. Tako autor strogo luči »religijsku znanost« od »religijske filozofije«. Njegova je misao po sebi sigurno ispravna, jer on imade u vidu samo empirijsku spoznaju religije, zapravo pojedinih religija. Ali onda smije da govori samo o »empirijskoj znanosti religije«, odnosno »religija«, a nikako o »religijskoj znanosti« naprosto. Ili zar pitanje objektivne vrijednosti religije nije znanstveno? ili zar religijska filozofija, odnosno filozofija uopće, nije znanost? Čini se, da Wach to uistinu drži: religijska filozofija kao da je za njega područje, na kojem može svaki da misli, što hoće. »Die Gewinnung der religionsphilo-

sophischen Begriffe wird stets (od mene podvučeno, A. G.) ausserordentlich umstritten sein, der Methoden sind viele, die Resultate trotz apodiktischer Verkündung recht verschiedenartig«. Ali zato »religijska znanost« i t. d. (str. 179.)! Medutim ipak mora da prizna, da je i u (empirijskoj) »religijskoj znanosti« istraživanje ovisno »von gewissen philosophischen Grundüberzeugungen, Methoden und Gesichtspunkten« (str. 114.), pa o tim »filozofskim pretpostavkama« raspravlja na široko. Ali onda: ili i empirijsko istraživanje religijâ ostaje subjektivno, ili imade ipak stanovitih načela, po kojima se može sigurno da ustanovi i objektivna vrijednost religije, odnosno njezinih temeljnih pojmova. U petom poglavlju pod naslovom »Systematische Religionswissenschaft« (str. 165.—192.) tumači autor napose opseg i sadržaj druge glavne grane »relig. znanosti«. Razlikuje materijalnu i formalnu religijsku sistematiku. Prva je deskriptivna, druga komparativna i traži zajedničke crte, temeljne ideje, najšire znanstvene pojmove, redovite peripetije, zakone razvoja i sl. u religijskim pojavama. Napokon u »Anhang: über den Psychologismus in der Religionswissenschaft« (str. 193.—205.) pobija Wach ovu ekstremnu struju u religijskoj psihologiji, i to tako odrješito (držeci se napose Max Schelera), da se čini, kao da upravo iz straha pred psihologizmom odbacuje u svom sistemu istraživanja religijsku psihologiju kao zasebnu granu, odnosno prepušta je — »religijskoj filozofiji«.

Ako sada isporédimo razdiobu »religijske znanosti« i sadržaj njezinih pojedinih dijelova, kako ih Wach predlaže, sa razdiobom i sadržajem, što sam ih izložio u ovom časopisu (Bog. Sm. XII. 1924. br. 1.

str. 2.—3.), onda vidimo, ovo: njegova materijalna sistematika potpuno se podudara sa hierografijom; njegova povijest i formalna sistematika podudarale bi se sa prvimi i drugim dijelom hierologije, kad bi njegova povijest bila općenita (koliko je to već moguće), i kad bi njegova formalna sistematika primila u sebe i (individualnu) religijsku psihologiju. Hierozofiju eliminira Wach sasvim iz »religijske znanosti« (hierognoze), kakvu on sebi zamišlja.

Djelo je svakako znatan prilog za rješene pitanja, kako da se organizira samostalna religijska znanost, i jasno pokazuje sve poteškoće, koje kod toga nastaju upravo zato, jer to ima da bude religijska znanost: religija se tiče svakoga pojedinca, a nazori su o njoj danas tako oprečni! Druga je poteškoća u ogromnom materijalu, što ga treba da obradi i prokuha religijska znanost. S te strane opravdano, što Wach neprestano naglasuje potrebu analize pojedinih religijâ i što odrješito zabacuje sve evolucionističke teorije o postanku i razvoju religije u prvom redu zato, jer su skovane bez takove analize (str. 73. do 82.). A možda je upravo to i razlog, što Wach odaje neku izvjesnu rezervu prema svakoj većoj sintezi, kao što poradi pogibelji psihologizma odaje neki strah pred (individualnom) religijskom psihologijom. Medutim se čini, kao da se uopće stvaraju dva tipa religijske znanosti, koji će je pocijepati u dvije samostalne velike grane, premda će ostati u međusobnom kontaktu. Prvi će tip imati poglavito filozofski smjer sa glavnim pitanjem: kakva je objektivna vrijednost religije uopće, odnosno njezinih temeljnih pojmova — Bog i duša. Drugi će tip imati poglavito historijski smjer sa

glavnim pitanjem: kakav je položaj kršćanstva i njegovog preteče među religijskim oblicima u rodu ljudskom. Ovaj drugi tip već je u prošlom stoljeću inaugurirao Abbé de Broglie, a čini se, da ga imađe u vidu i Wach (isp. str. 67.—78.). Značajno je svakako, da se gotovo sve publikacije instituta za »poredbenu religij. povijest« na sveučilištu u Leipzigu kreću u naznačenom smjeru drugoga tipa: »Ghazalis Selbstbiographie. Ein Vergleich mit Augustinus Konfessionen« (Nr. 3.). — »Pneuma Hagion...« (Nr. 4.). — »Das Scherlein der Witwe...« (Nr. 5.). — Joachim Wach »Der Erlösungsgedanke und seine Deutung« (Nr. 8.) i dr. A taj isti smjer drugoga tipa u prvom redu zaokuplja monumentalno djelo, što ga je nedavno izdao P. H. Pinard de la Boullaye, J. S.: *L'étude comparée des Religions, essai eritique. Vol. II, ses méthodes* (Paris, G. Beauchesne, 1925.). Kriteriji, što ih Pinard izvanrednom oštroumnosću i kritikom određuje za metodu »komparativnu« uopće (str. 55. do 78.), zatim za historijsku (str. 113. do 136.) i psihološku (str. 325.—357.), izravno se odnose na glavno pitanje religijske znanosti drugoga tipa, a kriteriji za metodu filološku (str. 154. do 177.) i etnološku t. j. kulturnohistorijsku (str. 205.—216. i 230.—281.) barem neizravno. Značajno je u tom pogledu i zadnje poglavlje: »Sur la distinction entre l'histoire empirique et l'histoire philosophique« (str. 425. do 343.).

Dr. A. Gahs.

Die Kultur der Babylonier und Assyrer. Von S. Landersdorfer O. S. B. Abt. v. Scheyern. 2., neubearbeitete Auflage. Mit 32 Tafelbildern und 1 Karte. Sammlung Kösel. Verlag J. Kösel und Fr. Pustet, München. Str. VII. + 242.

Ovu knjižicu malega formata najtoplije preporučam svima. Držim naime s autorom (str. 1.—4.), da drevna kultura Mezopotamije zanima svakoga, a napose svećenika. Ta je naime kultura veoma proširila historijski horizont, a opet je usko vezana sa tradicijama Sv. Pisma: na njezinom teritoriju počinje Božja objava, iz njezine sredine doziva Bog Abrahama, među tvrdim zidinama njezinih velikih gradova syršava državna samostalnost sinova Izraelovih — tri glavna događaja, oko kojih se kreće cijela povijest Staroga Zavjeta. Autor je prikazao kulturu Babilonije i Asirije iscrpljivo i pregledno, sa mnogim zanimljivim detaljima, a sve prema najnovijim iskopinama i pročitanim tekstovima (v. Literaturu, str. 235.—236.). Opisavši samu zemlju (str. 5.—10.) i prikazavši slijed iskapanja njezinih starih gradova i odgonetanja klinovog pisma (str. 11.—25.), autor crta politički razvoj Babilonije i Asirije (str. 26.—59.) i njihovu kulturu uopće (str. 60.—65.), a zatim napose ratarstvo i stočarstvo (str. 66.—71.), trgovinu i promet (str. 72.—83.), državnu formu i upravu (str. 84.—92.), pravo (str. 93.—104.), vojsku (str. 105.—117.), socijalni život (str. 118.—134.), religiju (str. 135.—161.), umjetnost i izobrazbu (str. 162.—182.), pismo, jezik i literaturu (str. 183.—212.), umjetnost i umjetni obrt (str. 213.—232.). U zaključku (str. 233.—234.) autor spominje nakanu Engleza, da obnovom starih kanala povrate Mezopotamiji ono bogatstvo, što ga je imala prije tisuće godina, a kakvo je isto tako stari Egipat sačuvao do danas. Stvarno kazalo (str. 237.—242.) olakšava upotrebu knjižice, a krasne slike i karta na koncu oživljuju cijeli prikaz.

Dr. A. Gahs.